

---

**БЕРШАДСЬКА О.В.**  
старший викладач кафедри  
англійської мови,  
факультет гуманітарних наук,  
Національний Університет  
«Києво-Могилянська Академія»

## **ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ**

*В статті наведено методiku та результати психологічного експерименту, який мав за мету вплив на формування культури міжсуб'єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників. Описано програму спеціального навчального курсу, де визначено основні завдання та етапи роботи, а також проаналізовано вплив на кожен з компонентів досліджуваного явища. Результати свідчать про ефективність застосування курсу для розвитку культури міжсуб'єктної взаємодії. Дослідження проводилось на базі Національного Університету «Києво-Могилянська академія».*

**Ключові слова:** міжсуб'єктна взаємодія, майбутні соціальні працівники, соціально-психологічний тренінг, активне соціально-психологічне навчання.

*В статье приведена методика и результаты психологического эксперимента, целью которого было влияние на формирование культуры межкультурного взаимодействия будущих социальных работников. Описана программа специального учебного курса, где определены основные задачи и этапы работы, а также проанализировано влияние на каждый из компонентов изучаемого явления. Результаты свидетельствуют об эффективности применения курса для развития культуры межкультурного взаимодействия. Исследование проводилось на базе Национального университета «Киево-Могилянская академия».*

**Ключевые слова:** Межкультурное взаимодействие, будущие социальные работники, социально-психологический тренинг, активное социально-психологическое обучение.

© Бершадська О.В., 2012

*The article describes the methodology and the results of psychological experiments aimed to develop interpersonal interaction skills of future social workers. The author outlines the application of a special training course, defines the main tasks and stages of work, and illustrates the influence on each component of the phenomenon. The results show the effectiveness of the course for interpersonal interaction skills development. The study was conducted at the National University «Kyiv-Mohyla Academy.»*

**Keywords:** *interpersonal interaction, future social workers, socio-psychological training.*

**Актуальність.** Невід’ємною складовою професійної компетентності спеціалістів професій типу «людина-людина» є вміння організувати ефективну взаємодію, оскільки основна професійна діяльність здійснюється саме в процесі безпосередньої міжособистісної взаємодії. Крім того, це робить людину успішною не лише у вирішенні фахових завдань, але й в особистому житті, що в свою чергу також підвищує ефективність роботи [9, с. 12]. Таке вміння фахівця зумовлюється сформованістю культури міжсуб’єктної взаємодії. Це складне явище, яке ми в своєму дослідженні визначаємо як поєднання особистісних якостей та ціннісно-смислових установок, що знаходять своє відображення у вмінні організувати ефективну міжсуб’єктну взаємодію. В результаті проведення констатувальної частини дослідження, яка мала на меті вивчити стан сформованості культури міжсуб’єктної взаємодії у майбутніх фахівців, нами було виявлено, що у близько 60% майбутніх соціальних працівників переважають низький та середній рівні сформованості культури міжсуб’єктної взаємодії [1]. Це говорить про необхідність додаткової уваги формуванню компонентів досліджуваного явища.

В соціальній психології, як свідчить **аналіз попередніх досліджень**, є багато робіт присвячених проблемі формування особистості майбутніх фахівців комунікативних професій, зокрема педагогів, психологів та соціальних працівників. Вони розкривають окре-

мі аспекти зв’язку особистісних рис та культури спілкуванням, особливостей взаємодії в окремих професіях, пропонують шляхи розвитку комунікативної компетентності. Проте, комплексна система формування культури міжсуб’єктної взаємодії в процесі професійної підготовки фахівців є недостатньо розробленою [8; 9]. Наприклад, широко представлені програми соціально-психологічних тренінгів для студентів, проте участь в таких тренінгах в умовах ВНЗ носить добровільний чи вибірковий характер з боку майбутніх фахівців. Також пропонуються програми навчальних курсів, що мають на меті формування окремих аспектів досліджуваного явища, таких як соціальний інтелект, комунікативна компетенція, вміння розв’язувати міжособистісні конфлікти, розвиток культури мовлення [8; 9], але не враховується, наприклад, вплив на ціннісну сферу майбутнього фахівця.

**Метою** даної статті є презентація та обґрунтування результатів формувального експерименту, направленого на формування культури міжсуб’єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників.

**Методика та організація дослідження.**

Метою формувального експерименту в нашому дослідженні було формування культури міжсуб’єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників. Експеримент складався з наступних етапів: підготовчого (констатувального), власне експериментального (формуваль-

ного) та обробки даних (аналітичного). Розробка, планування, апробація та перевірка ефективності програми експерименту проводились протягом 2008-2011 років. У формувальній частині дослідження взяли участь 52 студенти третього року навчання Факультету соціальних наук та технологій НаУКМА; з них 21 особа – експериментальна група, студенти спеціальності «Соціальна робота», та 31 особа – контрольна група, студенти спеціальностей «Соціологія» та «Політологія».

Наш навчальний курс проводився серед студентів третього курсу. Ми вважаємо це доцільним, з огляду на характеристику особливостей навчання в залежності від року навчання, описаних Фіцулою М.М. Він зазначає, що у цей період у студентів окреслюється сфера особистих інтересів, а становлення особистості зумовлюється фактором обраної професії, тому що саме на третьому році навчання відбувається спеціалізація навчального процесу [7, с. 32-40].

Завданням експерименту було підвищити рівень сформованості по кожній з виділених складових культури міжсуб'єктної взаємодії. В структурі досліджуваного явища нами було виділено наступні компоненти: *когнітивний, регулятивний, ціннісно-смысловий та поведінковий* [2].

Розвиток когнітивного компоненту спрямований на розширення знань студентів про психологічні основи міжсуб'єктної взаємодії (тобто на розвиток когнітивної складності), на розвиток соціального інтелекту (здатність розуміти наміри, почуття та емоційні стани людини по вербальним та невербальним проявам) та на підвищення когнітивної гнучкості (здатності аналізувати ситуацію взаємодії та вибирати відповідні стратегії поведінки); регулятивного – на розвиток до емоційної та вольової готовності до регуляції взаємодії; ціннісно-смыслового – на розвиток здатності до емпатії та рефлексії, а також на формування гуманістичних цінностей, що відповідають етиці даної професії; поведінкового – на розширення репертуару комунікативних

вмінь (прийомів, тактик, технік).

Ці завдання вирішувались в ході впровадження навчальної програми спеціального курсу «Міжсуб'єктна взаємодія в соціальній роботі», який складався з 52 практичних занять. Курс включав чотири модулі: «Психологічні основи міжсуб'єктної взаємодії», «Взаємодія в професійній діяльності», «Особливості міжособистісної взаємодії в міжкультурному контексті» та «Міжсуб'єктна взаємодія в особистих стосунках». Кожен модуль був по своїй суті окремим соціально-психологічним тренінгом з зазначеної теми, в якому зміст заняття передбачав теоретичну і практичну частини.

Логіка програми ефективного розвитку культури міжсуб'єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників в рамках кожного з зазначених вище модулів передбачала ряд послідовних етапів.

На *першому етапі* студенти знайомились з теоретичними основами психологічних особливостей взаємодії в контексті, що визначався темою модулю. Паралельно, вони отримували інформацію про свою особистість та особливості своєї взаємодії з іншими людьми. Під час цього етапу використовувались відповідні психодіагностики методики, такі як методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі [3, с. 263-268], багатофакторний опитувальник Р. Б. Кеттела [с. 53-65], діагностика комунікативного контролю М. Шнайдер [6, с. 120-121] та інші [с. 138-172].

В результаті першого етапу учасники експерименту отримали можливість усвідомити та проаналізувати свої уявлення про себе та свою поведінку у взаємодії, а також уявлення про них інших учасників експерименту через призму отриманих теоретичних знань. Таким чином, здійснювався безпосередній вплив на когнітивний компонент культури міжсуб'єктної взаємодії, а також ціннісно-смысловий, оскільки це підвищувало мотивацію студентів щодо розвитку своїх знань, вмінь та особистісних якостей. Це створило основу для

роботи на наступному етапі.

На *другому етапі* основним завданням було освоєння учасниками експерименту нових прийомів, тактик, технік ефективної взаємодії. Під час цього етапу використовувались активні методи навчання, такі як рольові ігри, командна робота, дискусії та психогімнастика [5, 9]. Студенти розвивали вміння активного та пасивного слухання, орієнтації та адаптації до співрозмовника, знайомились з тактиками, спрямованими на скоординованість розмови: підтвердження, заохочення, стимулювання, віддзеркалення, парафразу, уточнення, вирівнювання, самозвіту тощо [4, с. 490-496]. Слід також зазначити, що на цьому етапі особлива увага приділялась відповідності конкретних форм регулювання взаємодії загальнолюдській моралі та етичним засадам соціальної роботи.

Таким чином, на другому етапі здійснювався вплив на когнітивний, ціннісно-смысловий та поведінковий компоненти культури міжсуб'єктної взаємодії, і в результаті учасники експерименту були готові до останнього етапу.

На *третьому етапі* набутий позитивний досвід закріплювався в умовних ситуаціях взаємодії, де учасники отримували досвід аналізу та інтерпретації змісту ситуацій взаємодії та вибору відповідних стратегій поведінки. Тут основним завданням був розвиток гнучкості та адаптивності у виборі дій. Це, окрім впливу на вже згадані компоненти, в першу чергу стимулювало розвиток регулятивного компоненту, оскільки студенти, маючи теоретичні знання та практичні навички, розвивали вміння бачити себе та свої дії зі сторони та на основі цього регулювати свою поведінку, тобто розвивали свою здатність до саморегуляції [4, с. 127-128]. В результаті в процесі навчання здійснювався вплив на всі складові культури міжсуб'єктної взаємодії.

Аналітичний етап дослідження відбувався після закінчення занять. Нами було проведене після експериментального вимірювання рівня сформованості

культури міжсуб'єктної взаємодії. Технологія процедури була аналогічною, що проводилась на підготовчому етапі.

Для виявлення ефективності розвитку досліджуваного явища ми використовували складний діагностичний комплекс, описаний в статті «Культура міжсуб'єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників» [1], який складається з чотирьох блоків, націлених на дослідження кожного з компонентів. Методологічну та змістову основу комплексу склали такі методики як шкала когнітивної комунікативної компетенції (Дюран і Спітсберг); шкала когнітивної гнучкості (Мартін та Рубін); тест оцінки комунікативних умінь та діагностики комунікативної соціальної компетентності (Фетіскін, Козлов, Мануйлов); шкала соціальної бажаності (Марлоу і Краун); тест на оцінку самоконтролю (Шнайдер); методика «ціннісні орієнтації» (Рокич); анкета «міжособистісна компетентність» (Бурместер, Фурман, Віттеберг, Райс); шкала міжособистісної комунікативної компетентності (Рубін і Мартін) та інші [1; 8, с. 93-133].

Це дозволило нам порівняти динаміку зміни показників кожного з критеріїв (когнітивного, ціннісно-смыслового, регулятивного та поведінкового), а також дати композитну оцінку сформованості культури міжсуб'єктної взаємодії.

#### Аналіз результатів дослідження.

Результати формувального експерименту підлягли стандартній процедурі математично-статистичної обробки за допомогою комп'ютерної програми SPSS. Використовувались методи первинної статистичної обробки (обчислення середніх статистичних значень та стандартного відхилення) та методи вторинної обробки (обчислення t-критерію Стюдента між залежними вибірками, кореляційний аналіз).

Ефективність впливу на рівень сформованості досліджуваного явища визначалось за виділеними нами на попередніх етапах дослідження критеріями та показниками [2], а саме: когні-

**Таблиця 1. Динаміка змін показників рівня сформованості культури міжсуб'єктної взаємодії (%)**

| Критерії          | Показники                                       | Зріз | Експериментальна група |               |               | Контрольна група |               |               |
|-------------------|-------------------------------------------------|------|------------------------|---------------|---------------|------------------|---------------|---------------|
|                   |                                                 |      | Висок. рівень          | Серед. рівень | Низьк. рівень | Висок. рівень    | Серед. рівень | Низьк. рівень |
| когнітивний       | обсяг теоретичних знань                         | 1й   | 18,5 ± 2,5             | 44,8 ± 3,1    | 36 ± 3,1      | 15,5 ± 2,5       | 40,0 ± 3,1    | 44,5 ± 3,1    |
|                   |                                                 | 2й   | 26,4 ± 2,8             | 59,3± 3,3     | 14,3± 2,0     | 18,0± 2,3        | 43,2± 3,2     | 38,8± 3,2     |
|                   | когнітивна гнучкість                            | 1й   | 15,5 ± 2,3             | 41,5 ± 3,1    | 43 ± 3,2      | 13,0 ± 2,3       | 39,0 ± 3,1    | 48,0 ± 3,2    |
|                   |                                                 | 2й   | 36,0 ± 3,1             | 50,8 ± 3,2    | 13,2± 1,9     | 14,6± 2,0        | 42,1± 3,2     | 43,3± 3,2     |
|                   | соціальний інтелект                             | 1й   | 11,2 ± 1,8             | 38 ± 3,2      | 50,8 ± 3,2    | 10,0 ± 1,8       | 36,0 ± 3,2    | 54,0 ± 3,4    |
|                   |                                                 | 2й   | 24,8 ± 2,8             | 63,4± 3,8     | 11,8± 1,8     | 12,5± 1,9        | 34,1± 3,1     | 53,4± 3,4     |
| регулятивний      | мотиви регуляції взаємодії                      | 1й   | 25,5 ± 2,8             | 37,3 ± 3,1    | 37,2 ± 3,1    | 26,2 ± 2,8       | 33,8 ± 3,1    | 40,0 ± 3,2    |
|                   |                                                 | 2й   | 58,6± 3,4              | 34,2± 3,1     | 7,2± 1,5      | 28,9± 3,0        | 36,8± 3,1     | 34,3± 3,1     |
|                   | готовність до саморегуляції в процесі взаємодії | 1й   | 25,3 ± 2,8             | 34,5 ± 3,0    | 40,3 ± 3,2    | 22,7 ± 2,7       | 35,5 ± 3,1    | 40,3 ± 3,2    |
|                   |                                                 | 2й   | 43,0± 3,2              | 42,3± 3,2     | 14,7± 2,0     | 20,1± 2,6        | 32,8± 3,1     | 47,1± 3,3     |
| ціннісно-смиловий | ціннісні орієнтації щодо взаємодії              | 1й   | 45,5 ± 3,2             | 31,3 ± 3,0    | 23,3 ± 2,7    | 42,8 ± 3,2       | 30,2 ± 3,0    | 26,0 ± 2,7    |
|                   |                                                 | 2й   | 63,7± 3,5              | 29,6± 3,0     | 6,7± 1,5      | 43,0± 3,2        | 34,2± 3,1     | 22,8± 2,7     |
|                   | ціннісні орієнтації щодо соціальної роботи      | 1й   | 36,5 ± 3,1             | 50,0 ± 3,2    | 16,0 ± 2,3    | 11,0 ± 2,3       | 30,0 ± 3,1    | 59,0 ± 3,2    |
|                   |                                                 | 2й   | 51,5± 3,2              | 43,6± 3,2     | 4,9± 1,2      | 9,8± 1,7         | 37,0± 3,2     | 63,2± 3,6     |
| поведінковий      | міжособистісна комунікативна компетентність     | 1й   | 29,0 ± 2,9             | 36,0 ± 3,3    | 35,0 ± 3,3    | 25,0 ± 2,9       | 34,5 ± 3,2    | 40,5 ± 3,2    |
|                   |                                                 | 2й   | 46,0± 3,2              | 38,2± 3,2     | 15,8± 2,0     | 29,3± 3,1        | 37,2± 3,2     | 33,5± 3,1     |
| Композитна оцінка |                                                 | 1й   | 25,5 ± 2,8             | 37,3 ± 3,1    | 37,5 ± 3,1    | 20,8 ± 2,6       | 34,9 ± 3,0    | 44,3± 3,2     |
|                   |                                                 | 2й   | 43,8± 3,2              | 45,2± 3,2     | 11,0± 2,2     | 22,0± 2,7        | 37,2± 3,1     | 40,8± 3,2     |

тивний критерій - обсяг теоретичних знань, когнітивна гнучкість, соціальний інтелект; регулятивний - мотиви регуляції взаємодії, готовність до саморегуляції в процесі взаємодії; ціннісно-смиловий - ціннісні орієнтації особистості щодо взаємодії, ціннісні орієнтації щодо соціальної роботи; поведінковий - міжособистісна комунікативна компетентність.

Порівняльний аналіз першого (проведеного до початку формувального експерименту) і другого (проведеного

після його завершення) діагностичних зрізів у експериментальній та контрольній групах засвідчив, що в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка показників загального рівня сформованості культури міжсуб'єктної взаємодії та її основних компонентів, тоді як у контрольній групі такої динаміки майже не зафіксовано.

В таблиці 1 відображено порівняльний аналіз результатів першого та другого діагностичних зрізів студентів експериментальної та контрольної груп.



периментальної та контрольної груп.

Аналіз результатів дозволяє визначити наступні тенденції.

По-перше, незважаючи на те, що на початку експерименту показники не мали суттєвої різниці в експериментальній та контрольній групах (окрім показника ціннісних орієнтацій щодо соціальної роботи, який безпосередньо відносить до майбутньої професії), результати другого зрізу демонструють суттєве збільшення високих та середніх показників в експериментальній групі порівняно з контрольною, де переважна частина групи показали середній або низький результат. Слід зазначити, що в контрольній групі також відбулась позитивна динаміка деяких показників. Це можна пояснити тим, що культура міжсуб'єктної взаємодії розвивається через досвід участі в ситуаціях взаємодії, проте ці зміни незначними і суттєво ниж-

чі, ніж зміни в експериментальній групі.

#### Висновки.

В результаті запровадження спеціального курсу спрямованого на формування культури міжсуб'єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників підвищились показники по всім критеріям сформованості, а саме: покращились знання студентів про психологічні основи міжсуб'єктної взаємодії підвищився рівень когнітивної гнучкості та соціального інтелекту, підвищились мотивація та готовність до саморегуляції в процесі взаємодії, здатність до емпатії та рефлексії, а також комунікативна компетентність учасників експерименту. Це дає нам право зробити висновок про ефективність застосування розробленого та апробованого в нашому дослідженні курсу.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Бершадська О.В. *Культура міжсуб'єктної взаємодії майбутніх соціальних працівників* / Бершадська О. В. // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : темат. вип. - [К. : Гнозис], 2011. - Т. 5 (30) : Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні. - С. 6-14.
2. Бершадська О.В. Термінологічний аналіз поняття "культура міжсуб'єктної взаємодії" та його значення в розвитку підходів до професійної підготовки фахівців / Ольга Бершадська. // Вісник інституту розвитку дитини. - 2011. - Вип. 17. - С. 51-58.
3. Большая энциклопедия психологических тестов / А. Карелин. - М.: Эксмо, 2008. - 416 с.
4. Межличностная коммуникация. Теория и жизнь / О.И. Матьяш, В.М. Погольша, Н.В. Казаринова, С.А. Биби, Ж.В. Зарицкая. Под. науч. ред. О.И. Матьяш. - СПб.: Речь, 2011. - 560 с.
5. Сидоренко, Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Елена Сидоренко. - СПб. : Речь, 2002. - 207 с.
6. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.. - М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. - 490 с.
7. Фіцула М. М., Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М.М. Фіцула. - 2-ге вид., доповн. - Київ : Академвидав, 2010. - 454 с.
8. Greene J.O., Burleson B.R. *Handbook of communication and social interaction skills* / John O. Greene, Brant R. Burleson. - Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. - 1032 p.
9. Koprowska J. *Communication and interpersonal skills in social work* / Juliet Koprowska. - Exeter: Learning Matters, 2010. - 208 p.